

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

УДК 159.9:355.01

Тетяна Вербанова, психолог Ізмаїльського прикордонного загону, м. Ізмаїл

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

У статті досліджується зміст психопрофілактичної роботи щодо подолання негативного впливу відносної групової ізоляції на курсантів у прикордонних навчальних центрах.

Ключові слова: прикордонні навчальні центри, курсанти, психопрофілактична робота, групова ізоляція.

Рис. 1. Літ. 12.

Постановка проблеми. Гармонійний розвиток особистості можливий лише за умови врахування як фізіологічних, так і психологічних потреб людини. Особливо гостро постає проблема задоволення психофізіологічних потреб на достатньому для нормального функціонування організму людини рівні в екстремальних умовах діяльності, де негативний вплив на особистість має комплексний характер, торкається усіх сфер її життєдіяльності.

Курсанти прикордонних навчальних центрів потрапляють саме у таку складну ситуацію. Окрім значних навчальних навантажень, вони відчують і негативний вплив групової ізоляції, яка сама по собі є потужним психогенним фактором. Таким чином, питання подолання негативних наслідків групової ізоляції прикордонних навчальних центрів є питанням збереження фізичного та психічного здоров'я курсантів.

Психопрофілактика психогенного впливу на особистість в умовах групової ізоляції, як і будь-яка профілактика за своїм сутнісним визначенням, є найбільш доцільною та ефективною формою попередження негативних проявів. Але актуальним залишається питання систематизованого підходу до здійснення даного напрямку психологічної роботи у прикордонних навчальних центрах, специфіка яких вимагає більшої диференціації у проведенні психопрофілактики, ніж визначено у керівних документах Державної прикордонної служби України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано рішення даної проблеми і на які спирається автор.

Проблематиці психопрофілактики у тій чи іншій мірі приділялась увага з давніх часів. Однак початок систематизованої психопрофілактичної діяльності пов'язують з ім'ям І.П. Мержеєвського, який першим торкнувся питання про "соціальну етіологію" психічних захворювань. Він вказував на те, що нервові та психічні хвороби у більшості випадків є наслідками несприятливих соціальних умов.

Одним з перших послідовників наукового підходу до вирішення питання психопрофілактики був С.С. Корсаков. Він висунув ідею "державної психіатричної профілактики", яку вважав розділом суспільної психіатрії, та запропонував її програму, що включала боротьбу з епідеміями, алкоголізмом, наркоманією, розробку законодавства, яке б регулювало робочий час працівника, правильне виховання тощо. Прогресивні ідеї видатних психіатрів актуальні і сьогодні. Психопрофілактика висуває все нові задачі і залучає до їх вирішення вчених та практиків (Т.А. Немчин, 1983; В.І. Курпатов, 1994; М.С. Литвак, 1993; І.Г. Ульянов, 1996).

У межах нашого дослідження найбільший інтерес представляють дослідження проблеми психопрофілактики в умовах навчально-військової діяльності. Різні аспекти цієї проблематики досліджували С.А. Чистяков (внутрішньо особистісні конфлікти та особливості їх психопрофілактики і психокорекції у курсантів вищого військового навчального закладу) [11].

Дослідженнями різних напрямів психопрофілактики у спеціалізованих закритих навчальних центрах, серед інших, займалися такі дослідники, як: І.С. Рудой, О.В. Сергієнко (стан психічного здоров'я особового складу в екстремальних умовах, 1990) [8]; З.Р. Шайхлісламов (емоційна стійкість працівників органів внутрішніх справ, 1997) [12]; М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, А.Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна (психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я, 2002) [6] та ін.

Аналіз літератури з цієї проблематики показав, що групова соціальна ізоляція у військових навчальних закладах розглядається науковцями як складова в системі психогенного впливу інших негативних факторів, що супроводжують військово-навчальну діяльність. Але, водночас, значно применшується роль саме групової ізоляції у створенні психогенного впливу на особистість курсантів. Внаслідок чого, спрямованість існуючої на сьогоднішній день системи психопрофілактичної

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

роботи не сприяє вирішенню цілої низки психологічних питань, пов'язаних із негативним впливом групової ізоляції на особистість курсантів прикордонних навчальних центрів та міжособистісні стосунки.

Мета статті: розкрити зміст психопрофілактичної роботи щодо подолання негативного впливу відносної групової ізоляції на курсантів у прикордонних навчальних центрах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес професійної підготовки у прикордонних навчальних центрах пов'язаний із перебуванням курсантів в екстремальних умовах, так як докорінно змінюються соціально-побутові умови, в яких вони перебувають, оточення, режим життєдіяльності, зростає психічне та фізичне навантаження. Як показують дослідження різних авторів, умови соціальної ізоляції з жорсткими армійськими умовами діють подібно психологічним стресорам, що запускають механізми стресу, описані Г. Сельє [9], а С.А. Разумов соціальну ізоляцію в умовах армії відносить "до стресорів неузгодженості діяльності" [7].

У період професійної підготовки у прикордонних навчальних центрах, тобто діяльності в особливих умовах, підвищуються вимоги до особистості курсантів та їх психічного здоров'я [8; 10; 12], і, відповідно, активізується потреба в пошуку оптимальних шляхів його збереження [1; 2]. Професійна підготовка у прикордонних навчальних центрах має певну специфіку у порівнянні із навчанням у вищих військових закладах, яка зумовлює особливості адаптації курсантів та динаміку наростання психогенних явищ під впливом відносної групової ізоляції. Розглянемо докладніше ці особливості.

Період навчання курсантів у вищих військових закладах становить 4 – 5 років. За даними багатьох наукових досліджень етапи адаптації в умовах вищих військових навчальних закладах збігаються з етапами адаптації людини до екстремальних умов у закритих системах і визначаються наступним чином [4]:

1. Перший період – фрустраційний (безвихідності, тривоги), відповідає розвитку фази тривоги й триває приблизно 5 – 6 місяців.

2. Другий період – адаптаційний, найбільш тривалий, відповідає періоду підвищеної резистентності й триває біля одного року.

3. Третій період – тривожного очікування початку самостійної військово-професійної діяльності й триває теж близько 5 – 6 місяців перед закінченням навчання.

Відносно нетривалий термін перебування у

прикордонних навчальних центрах (4 – 6 місяців) зумовлює і специфічний перебіг адаптації. Наукових досліджень періодів адаптації курсантів під час перебування у прикордонних навчальних центрах ми не знайшли. Однак, сутнісна схожість професійно-навчальної діяльності у прикордонних навчальних центрах та вищих військових навчальних закладах дозволила висунути наступне припущення. Адаптація курсантів до умов прикордонних навчальних центрів здійснюється подібно до адаптації курсантів у вищих військових навчальних закладах, але термін перебування курсантів у прикордонних навчальних центрах зумовлює певні специфічні особливості їх адаптації:

- фрустраційний період охоплює весь термін перебування курсантів у прикордонних навчальних центрах;

- курсанти достатньою мірою не встигають пристосуватися до умов професійно-навчальної діяльності, тобто адаптаційний період повністю не завершується;

- наприкінці навчання, до психогенного впливу на курсантів групової ізоляції приєднується негативний вплив ситуації тривожного очікування самостійної військової діяльності, яка і визначає третій період адаптації у подібних умовах.

Це припущення підтверджується результатами наших досліджень, які засвідчують стійке наростання ознак психогенних явищ у психіці курсантів та їх міжособистісній взаємодії. Найбільш стрімко розвивається психоемоційне напруження, викликаючи астенизацію нервової системи курсантів, і як наслідок, інші проблеми міжособистісної взаємодії (конфліктність, агресивність, відчуженість). Зазначені особливості періодів адаптації курсантів прикордонних навчальних центрів зумовлюють необхідність проведення інтенсивної психопрофілактичної роботи протягом усього терміну навчання.

Згідно керівних документів, під психопрофілактичною роботою з персоналом Державної прикордонної служби України, складовою якого є і курсанти прикордонних навчальних центрів, мають на увазі комплекс соціально-економічних, правових, організаційних, психологічних, педагогічних та медичних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення та відновлення соціально-психологічного благополуччя психічного та фізичного здоров'я персоналу, запобігання виникненню у персоналу соціально-психологічної та особистісної дезадаптації, професійної деформації (професійного вигорання) [5]. За класифікацією МОЗ, виділяють первинну, вторинну та третинну психопрофілактику. Первинна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

психопрофілактика включає в себе заходи, які попереджують виникнення нервово-психічних розладів. Вторинна психопрофілактика об'єднує заходи, спрямовані на профілактику несприятливої динаміки психічних проявів, які вже виникли, а також на ранню діагностику. Третинна психопрофілактика сприяє попередженню несприятливих соціальних наслідків захворювання, рецидивів та дефектів, які перешкоджають нормальній діяльності хворого.

Вищезазначена інформація дає підстави для визначення основних завдань психопрофілактичної роботи з подолання наслідків групової ізоляції в умовах прикордонних навчальних центрів таким чином:

- моніторинг впливу групової ізоляції у процесі навчально-професійної діяльності на психологічний стан та психіку курсантів, контроль психогігієнічних умов їх навчально-професійної діяльності;

- підготовка та надання рекомендацій керівництву навчальних центрів щодо забезпечення оптимальних психологічних чинників навчально-професійної діяльності в умовах групової ізоляції;

- виявлення осіб з ознаками соціально-психологічного неблагополуччя, соціально-психологічної та особистісної дезадаптації, професійної деформації, відхиленнями психоемоційних станів та таких, що потребують соціально-психологічної допомоги та проведення заходів вторинної психопрофілактики;

- надання психологічної та іншої спеціалізованої допомоги курсантам для запобігання професійно-навчальній психологічній деформації, відхиленням у психоемоційних станах, розвитку в них нервово-психічних та психосоматичних захворювань психогенного характеру, кризовим психологічним станам, що розвиваються внаслідок дії групової ізоляції;

- розроблення та надання рекомендацій посадовим особам керівного складу органів Державної прикордонної служби України щодо дотримання оптимальних норм професійно-навчальної діяльності, дозвілля та відпочинку курсантів в умовах групової ізоляції;

- організація та проведення заходів психологічної підготовки курсантів до ефективного функціонування в умовах групової ізоляції;

- запровадження в практику заходів, спрямованих на зміцнення психологічної сфери, морально-психологічного стану, професійно-психологічної готовності курсантів до виконання навчально-професійних завдань, забезпечення статутної поведінки курсантів в умовах групової ізоляції;

- розвиток психологічної компетентності персоналу з проблематики психогенного впливу групової ізоляції на особистість;

- психологічна просвіта персоналу, пропаганда психогігієнічних знань серед курсантів.

Внаслідок комплексного впливу цілої низки психогенних факторів на курсантів прикордонних навчальних центрів, психопрофілактику наслідків групової ізоляції доцільно проводити у системі загальної психопрофілактичної роботи, визначеної керівними документами для Державної прикордонної служби [10]. Вищесказане дає підстави вважати суб'єктами психопрофілактичної роботи щодо подолання наслідків групової ізоляції начальників навчальних центрів, заступників (помічників) начальників по роботі з особовим складом, начальників відділів підготовки, начальників груп відділу підготовки, посадових осіб підрозділів психологічного забезпечення та профільних фахівців закладів (структурних підрозділів) охорони здоров'я. Об'єктами психопрофілактичної роботи з подолання негативних наслідків групової ізоляції є курсанти навчальних центрів Державної прикордонної служби України.

Основою для здійснення заходів психологічної профілактики негативних наслідків групової ізоляції у навчальних центрах є збирання, аналіз та оцінювання психологічної інформації про перемінний склад (курсантів). Психологічна інформація повинна отримуватися суб'єктами психопрофілактичної роботи шляхом цілеспрямованого вивчення психологічних характеристик перемінного складу. Суб'єктами психопрофілактичної роботи повинні застосовуватись методи соціально-психологічного вивчення та аналізу психологічної інформації, результатів навчально-професійної діяльності курсантів.

У свою чергу, психологи повинні отримувати психологічну інформацію про курсантів як вищенаведеними методами так і шляхом здійснення систематичних психодіагностичних обстежень перемінного складу. Дане обстеження курсантів має здійснюватись для виявлення осіб, які мають відхилення від нормального процесу соціально-психологічної адаптації, з'ясування поточного психоемоційного стану, характеристик групової динаміки в колективі курсантів. Періодичність психодіагностичного дослідження курсантів зумовлюється динамікою адаптаційного процесу в умовах групової ізоляції та має становити, згідно результатів наших досліджень, не менш ніж 1 раз на місяць протягом всього курсу навчання.

До психологічного обстеження необхідно включати:

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

- вивчення матеріалів за результатами професійно-психологічного відбору курсантів;
- проведення психодіагностичної співбесіди з курсантом;
- проведення періодичних психодіагностичних обстежень курсантів;
- винесення висновку за результатами обстеження щодо особистісного потенціалу та успішності соціально-психологічної адаптації курсантів в умовах групової ізоляції.

За результатами психологічного обстеження, психолог навчального центру повинен скласти програму проведення як індивідуальних, так і групових заходів в рамках первинної та вторинної психопрофілактики. Слід наголосити на тому, що в умовах групової ізоляції всі члени колективу відчують психологічний дискомфорт того чи іншого рівня. Таким чином, психопрофілактична робота повинна торкатися усіх курсантів з різницею лише в її інтенсивності та спрямованості.

Психопрофілактичну роботу з подолання наслідків групової ізоляції у навчальних центрах Державної прикордонної служби України можна представити у вигляді такої схеми (рис. 1). У навчальних центрах Державної прикордонної служби України, на наш погляд, доцільно проводити такі заходи первинної профілактики негативних наслідків групової ізоляції:

- моніторинг психологічного стану курсантів прикордонних навчальних центрів в умовах групової ізоляції, аналіз та оцінка результатів моніторингу;
- розроблення рекомендацій посадовим особам навчальних прикордонних центрів щодо організації та проведення профілактичної роботи з подолання наслідків групової ізоляції за результатами моніторингу;
- моральне та психологічне налаштування курсантів навчальних груп для ефективного здійснення навчально-професійної діяльності в умовах групової ізоляції;
- цілеспрямоване виявлення курсантів з ознаками соціально-психологічної та особистісної дезадаптації;
- навчання посадових осіб прикордонних навчальних центрів основам індивідуальної психологічної роботи з курсантами, що мають ознаки соціально-психологічної та особистісної дезадаптації внаслідок впливу умов групової ізоляції;
- навчання курсантів формам, методам та прийомам психологічної самопомоги, контролю та регуляції психологічних станів під час навчально-професійної діяльності та в побуті;
- формування, розвиток (тренування) психологічних

властивостей курсантів, що підвищують їх психологічну резистентність, конструктивність поведінки в умовах групової ізоляції;

- надання курсантам психологічної допомоги фахівців в ситуації групової ізоляції, що створює підвищений ризик розвитку відхилень у психоемоційних станах, негативних психогенних розладів;

- психологічна просвіта персоналу щодо особливостей перебування в умовах групової ізоляції.

Згідно чинного Наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України “Про затвердження інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України” № 318 від 14 квітня 2008 року вторинна психопрофілактика в Державній прикордонній службі України здійснюється психологами та посадовими особами закладів (структурних підрозділів) охорони здоров’я Державної прикордонної служби України [10]. Начальники прикордонних центрів, заступники начальників по роботі з особовим складом, інші посадові особи, які мають у підпорядкуванні особовий склад, беруть участь у заходах вторинної профілактики в обсязі рекомендацій, наданих психологом відповідного органу або психологом вищого органу управління. Вторинна психопрофілактика здійснюється з курсантами, які потребують індивідуальної соціально-психологічної допомоги.

Таким чином, сказане вище зумовлює такі заходи вторинної психопрофілактики наслідків групової ізоляції у прикордонних навчальних центрах:

- моніторинг психологічного стану курсантів, що потребують індивідуальної соціально-психологічної допомоги, аналіз та оцінка результатів моніторингу;
- розроблення рекомендацій посадовим особам навчальних центрів щодо курсантів, які відчувають значні труднощі соціально-психологічної адаптації та потребують індивідуальної соціально-психологічної допомоги;
- цілеспрямоване виявлення осіб з курсантів, які потребують надання індивідуальної соціально-психологічної допомоги в межах третинної психопрофілактики;
- заходи формування та розвитку (тренування) у курсанті, які потребують індивідуальної соціально-психологічної допомоги навичок копінг-поведінки, навичок управління стресом, протидії розвитку негативних наслідків групової ізоляції;
- заходи психологічної корекції індивідуального психоемоційного стану, індивідуальних психологічних

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

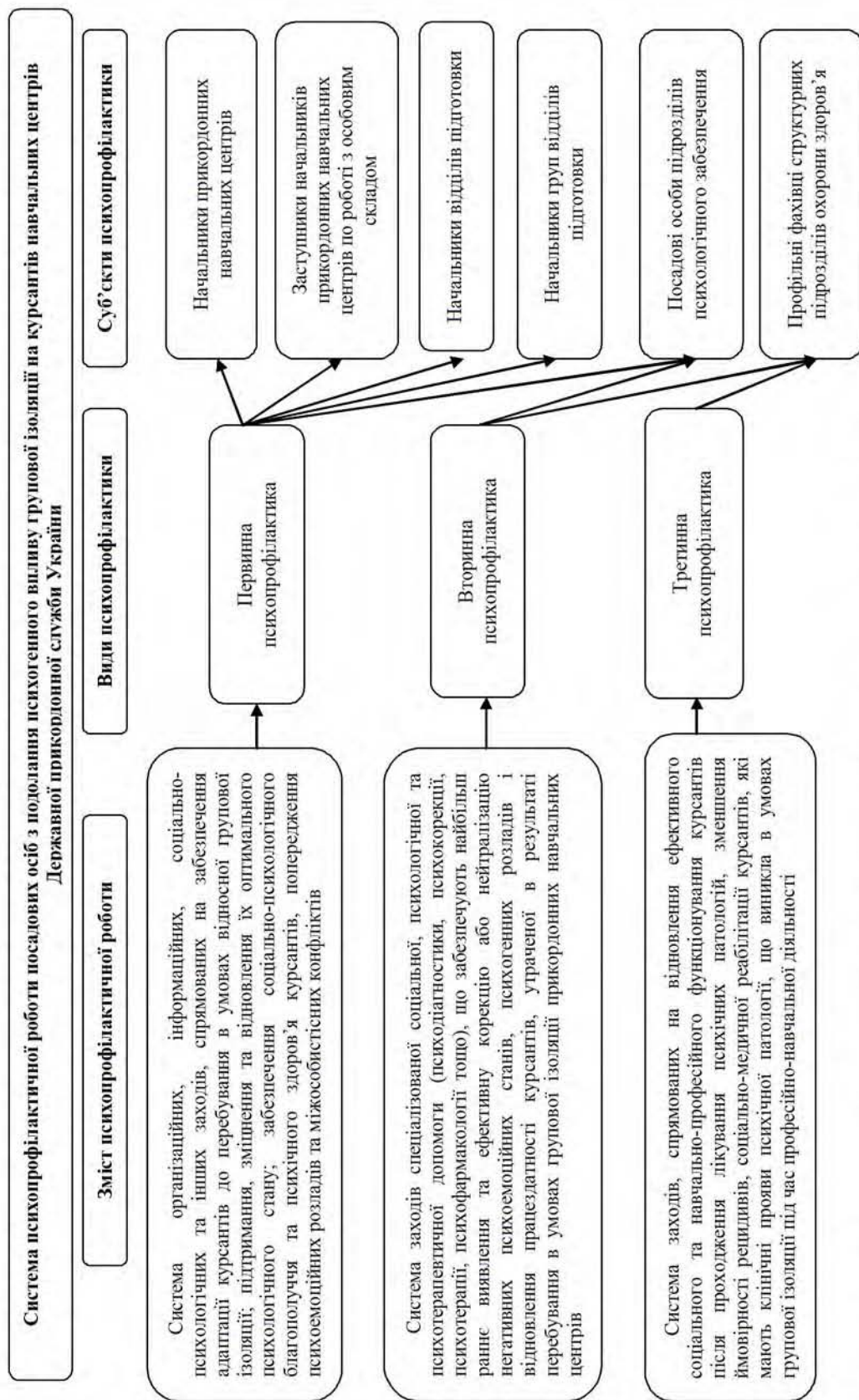

Рис. 1. Система психопрофілактичної роботи посадових осіб з подолання психогенного впливу групової ізоляції на курсантів навчальних центрів Державної прикордонної служби України

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ГРУПОВОЇ ІЗОЛЯЦІЇ У КУРСАНТІВ ПРИКОРДОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ

характеристик, що призводять до психологічної дезадаптації та погіршення психологічного стану.

Висновки. Перебування в умовах групової ізоляції призводить до ескалації психоемоційного напруження. Групова ізоляція сама по собі є потужним психогенним фактором впливу на психіку людини, окрім цього посилює вплив і інших негативних чинників, притаманних військовій професійно-навчальній діяльності, під дію яких потрапляють курсанти прикордонних навчальних центрів. Саме комплексність негативних психічних явищ, що виникають у курсантів в умовах групової ізоляції, зумовлює необхідність більш диференційованого підходу у здійсненні психопрофілактичної роботи, ніж передбачено керівними документами на сьогоднішній день. Саме включення заходів психопрофілактики наслідків групової ізоляції у курсантів навчальних центрів в загальну систему психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби, на думку автора, розширить можливості посадових осіб щодо збереження психічного здоров'я курсантів навчальних центрів Державної прикордонної служби України.

1. Воскресенский Б.Л. Профилактика психических расстройств. Материалы лекции №27. – М.: Знание, 1989. – 28 с.

2. Гостюшин А.В. Энциклопедия экстремальных ситуаций. – 3-е изд. допол. – М.: Зеркало, Техника молодежи, 1996. – 320 с.

3. Кислий В.Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах: дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Харківський військовий ун-т. – Х., 2003. – 225 с.

4. Невмержицький В.М. Психологічні детермінанти адаптації військовослужбовців строкової служби до

особливих умов діяльності: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Військовий гуманітарний ін-т Національної Академії оборони України. – К., 2002. – С. 41 – 42.

5. Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України "Про затвердження інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України" №318 від 14 квітня 2008 року, п.3.2

6. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / Навчальний посібник: М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, А.Ф. Косенко, Т.І. Кочергіна. / За заг. ред. М.С. Корольчука. – К.: Фірма "ІНКОС", 2002. – 272 с.

7. Разумов С.А. Эмоциональный стресс в условиях норм и патологии человека / С.А. Разумов. – Л.: Медицина, 1996. – С. 9 – 27.

8. Рудой И.С., Сергиенко А. В. Состояние психического здоровья личного состава органов войск в экстремальных условиях. Аналитический обзор. – К.: РИО МВД УССР, 1990. – 52 с.

9. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме. – М., 1960. – С. 36.

10. Тимченко А.В. Проблема психологической готовности военного специалиста к экстремному действию в состоянии эмоционального стресса: дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Харьковский ун-т внутренних дел МВД Украины – Х., 1995. – 141 с.

11. Чистяков С.А. Внутрішньоособистісні конфлікти та особливості їх психопрофілактики і психокорекції у курсантів вищого військового навчального закладу: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

12. Шайхлисламов З.Р. Прогнозирование эмоциональной устойчивости работников органов внутренних дел в экстремальных условиях служебно-оперативной деятельности: дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Университет внутренних дел Украины – Х., 1997. – 156 с.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2011

27 вересня – Воздвиження (Здвиження)

За легендами, римському імператору Костянтину Великому було видіння хреста, внаслідок чого він одержував перемоги над противником. А в 325 р. його мати, імператриця Олена, віднайшла в Єрусалимі хрест, на якому був розп'ятий Ісус. Патріарх єрусалимський Макарій спорудив його на Голгофі. Так виникло свято Воздвиження Чесного та Животворящого (тобто життєдайного) Хреста Господнього. Хрест у християн став знаком торжества їх віри, символом єднання неба і землі. В народі кажуть, що на Здвиження земля рухається ближче до зими, птахи летять у вирії – теплу, благословенну країну. До вирію повзуть і змії, тому на Здвиження небезпечно ходити в ліс, бо змії та вужі вилазять на поверхню в останнє, щоб погрітись на сонці перед довгою зимівлею. Цього ж дня не рубали і не кололи дров, не стругали і не пиляли дощок, зате пекли пироги з капустою. Здавна помічено: якщо на Здвиження холодно, то майбутнє літо буде тепле.

